

Muusikaline tund 16.aprillil 1987.a.

Mitte ainult "Hovanštšina". Öhtujuttu B.Pokrovskiga

Merike Vaitmaa : Olete paljusid oopereid lavastanud mitu korda, kõige enam, nagu leidsin, Tšaikovski "Jevgeni Onegini" - viis korra 40 aasta vältel. "Hovanštšina" eelmisest lavastusest - 1966.a. Sofia Operiteatris - on niisiis möödas 21 aastat. Mil kombel muutub teos ajaga Teie enda jaoks?

Boriss Pokrovski: Lavastuslikule lahendusele avaldab mõju aeg, sageli alateadlikult; inimene tunneb, et elab mingis ühiskondlik-politilises ruumis, sest inimene on ühiskondlik olend. Teiseks - teater, milles lavastust tehakse. Isegi hoone! Ja muidugi - esmajärjekorras näitlejad. Ja publik. Kõike tuleb arvestada. Näitlejate arvestamine käib iseendast, prooviprotsessis. On muidugi teisigi mõjutusi, mis - olemuslikult - tingivadki, et üks lavastus ei sarnane teisega. Ehk ki mõned v o t t e d võivad jääda endisteks, kui nad pole vastuolus teose uue mõistmisega. Kui jutt on klassikateosest - see ju muutub, pole "ette määratud" kõikideks aegadeks. Muide, mõningate teatrite töötajad tahavad klassikateoste mõistmise arengut pidurdada, ja see on olnud üks operi kui t e a t r i k u n s t i mahajäämuse põhjusi.

Kui lavastaja tajub kõiki neid mõjutusi, siis on loomulik, et ta alustab otsekui nullpunktist. See on minu alaline unistus: alustada nullist, kohtuda teosega esmakordselt, midagi teadmata. Kahjuks pole see alati lihtne, eriti populaarsete teostega, nagu "Jevgeni Onegin" või "Hovanštšina". Mõnikord on teoste ammune tuntus abiks, mõnikord segab uutmoodi mõtlemist.

Pean väga vajalikuks ka publiku arvestamist, püüan mõttes istuda saali ja mõelda: kas etendus tuleb mõistetav ja huvitav? Kui ei, - siis on parem tööd mitte vastu võtta. Aga publik on igal pool isesugune, erinevalt ette valmistatud. Sageli tuleb arvestada, et lavastusega sõidetakse külalissetendustele. Näiteks "Hovanštšina", mille lavastasin Bulgaarias, sõitis läbi peaaegu kõik Euroopa riigid ja, teades seda, pidin loomulikult arvesse võtma. See on lavastaja professionaalne kohus. Sest režissöör ei tohi "ennast väljendada", ma ei armasta sõna "eneseväljendus". Režissöör peab väljendama selle autori seda t e o s t, mida ta lavastab, väljendama seda, mis just meie ajal, meie maal on huvitav, vajalik ja mõjuv.

- - -

Ma tean, et "Hovanštšinat" ei ole Tallinnas kunagi lavastatud. Ühest küljest kutsub see kindlasti esile publiku huvi, teisalt -

teeb valvsaks. Juba Aristoteles ütles, et lai publik armastab ainult seda, mida ta tunneb. Ja mitte ainult lai publik - meie endiga on sama lugu. Meil on oma harjumused, nendega lähene teatrisse ja kunstinäitusele, et me raamatu. Ja kui miski ei vasta meie harjumustele, siis solvume, ei taha seda omaks võtta. Alles hiljem, kui tutvume teosega lähemalt, tunnistame ta omaks.

Teha Mussorgski "Hovanštšina" on a kunstiks - vajalikuks ja kaas aegseks - on suuresti publiku ülesanne, kuid meie peame püüdma lavastada nii, et talle poleks antud tuhandet mõistatust teatri ja lavastaja töö kohta, mida mõistatades ta lasen silmist tähtsaima: ühiskondliku mõistatuse, mille helilooja on andnud publikule.

- - -

See, mis sünnib "Hovanštšinas", on praegu väga tähtis. See ei tohi kõlada primitiivselt: j u s t p r a e g u, kui kõneleme palju sellest, et tuleb leida oma koht üldises ühiskondlikus liikumises, tormilises ja konfliktis. Sest Mussorgski võttis Venemaa ajaloo tormilise ja keerulise aja - Peeter Esimese reformide eelse aja ja reformide alguse, esimesed sammud. Ja need esimesed sammud ei valmistanud rõõmu kaugeltki kõigile. Vastupidi - paljud suhtusid neisse nõrdimuse ja protestiga ning tegutsesid nende vastu. Seda ei tohi meelest lasta. Veel kümne aastat tagasi poleks see neid erutanud. Praegu on see midagi tähtsat, millest mööda minna ei tohi, ja on l o o m u l i k, et see kajastub tegelaste käitumises. Midagi halba selles pole, vastupidi, see on võib-olla klassika avanise peaülesanne. Ja - klassikat avades püüan olla tagasihoidlik oma ideede väliste avalduste mõttes, sest see viib publiku tähelepanu kõrvale peamisest. Sageli arutatakse: ennea, kui osav lavastajaleid, varem ta nii ei teinud, nüüd teeb... See on võlts, ebaväärikas mäng. Meie kunst - lavastaja, lauljate, dirigendi kunst - on ju teisene, seda tuleb meeles pidada. Me oleme kõigest - suurte loojate kunstiteoste publikuni juhtijad. Meieaegse publikuni. Sageli ütleme: etendus on vananenud. Vahel vananeb ta materiaalselt - dekoratsioonid ja kostüümid kuluvad, lauljad laulavad kehvemini. Aga juhtub, et etendus vananeb m o r a a l s e l t. Arvan, et ükski lavastus, ka parim, ei suuda moraalselt elus püsida üle kümne aasta, siis tuleks ta uuesti lavastada. Kaheksa kuni kümne aastaga juhtub palju - meie elus on ühiskondlikke ja isiklikke kollisioone ja need määravad kunsti mõistmise ja viisi, kuidas mõistmine väljendub.

M.V.: Aga näiteks Šostakovitši "Nina", mille lavastasite Moskva Muusikalises Kammerteatris 13 aastat tagasi? Etendus on vist seniajani mängukavas ja - ei kujuta ette, et see võiks tunduda vananenuna?

B.P.: "Nina" läheb tõesti kolmeteistkümne aastat ja on regulaarselt kavas, on meie repertuaaris üks põhilavastusi. Sellegipoolest vajab ta aeg-ajalt värskenduskuure - kunstilisi, füüsilisi - nuidu ta aeguks muutuks akadeemiliseks halvaks mõttes. Just meie teatri viimases kunstinõukogus otsustasime, et tulevaks hooajaks uuendan lavastuse. Ma ei m u u d a seda, aga ühes esituskollektiiviga lisan ehk - mõningaid meie elunähtusi arvestades - uusi rakursse, mis peaksid etendust elustama. Väliselt on lavastus täiesti korras, aga seda on vähe sellise operi jaoks, nagu "Nina".

M.V.: Otsustades selle järgi, mida olete öelnud "Ninast" või "Hovanštšinast", armastate neid opereid väga. Aga mida teete siis, kui teos, mille lavastamist Teilt oodatakse, tõeliselt ei kõida? Kas loobute? Ootate? Mul on ka üks konkreetsem küsimus. Üheksa aastat tagasi Tallinnas "Estonia" teatri rahvaga kohtudes ütlesite, et ei võtaks ette "Šostakovitši "Katerina Izmailova" lavastamist, sest ei saa üle sellest, et nimikangelanna "... on i k k a g i mörvar". Ometi, hiljem tõite "Katerina" Suures Teatris lavale. Kuidas lahendasite teose probleemi enda jaoks?

B.P.: Näib, et selles - ühelt poolt tõesti väljapaistvas operiklassika teoses on midagi moraalselt vastuolulist. Tean autori arvamust, ta õigustab kangelannat. Vaielda selle üle saab üksnes kunsti kaudu, mitte otseselt. Ma püüdsin Šostakovitši seisukohta omaks võtta ja lavastuses väljendada. Ausalt öeldes, t ä i e s t i see mul ei õnnestunud. On tähelepanuväärne fenomen: see oper on lavastatud peaaegu kõikjal, aga laval ei püsi peaaegu kusagil. Publikut on vähe. Arvan, et tähtsaim põhjus on mingi seesmine rahulolematuse peakangelanna karakteriga. Sõnades on kõik selge, igauks võib Katerinat õigustada, selgitada tema ja kogu teose karakterit. Aga kui teos on publiku ees, siis toimub peamine kontroll, ja seda ei tee "Katerina" läbi peaaegu kunagi. Nii polnud ükski Suures Teatris, vaid ka näiteks Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko nimelises, kuigi kõigil oli hea meel, kui teos seal oma ajal uuesti lavastati. Lavastus oli hea, esitus oli hea, kõik olime rahul. Ikkagi, see oli nagu memoriaal-etendus.

M.V.: Suur osa publikust ei taha üldse näha laval ränki ja raskeid sündmusi. Ehk on seegi "Katerina Izmailova" probleem?

B.P.: Arvan, et see pole nii palju "Katerina" kui publiku probleem. Sellist publikut, kes tahab, et kõik oleks ainult hästi, tuleb haletseada. Kas "Othello" on halb oper? Halb Shakespeare'i näidend? Kas "Hamlet" on halb näidend? Või "Jevgeni Onegin": sõber tappis sõbra

ningi tühja-tähja pärast - verine, kurb, mõttetu lugu. Publikut, kes tahab ainult meelt lahutada, peame haletsema, ennast aga kiruma: tähendab, oleme publikut halvasti kasvatanud. - Maitset, nõudlikkust. Eesmärk on "tunnetada inimese siseelu", aga seda ei saa olla ilma surma ja võitluseta. Need nii-öelda kerged, efektsed teosed - nad ka k a o v a d kergelt, lenduvad, ei jäta tõelist jälge. Kui lai publik ei soovi traagilisi teoseid - "Othello", "Boriss Godunovi", "Hovanshšinat", rahvatragöödiat riiklikku tragöödiat... Kui inimesed ei taha seda teost vastu võtta, sest näidatakse nagu peeglis meie endi saatust - inimsaatusi, rahva saatust... - siis need mittetahtjad ei armasta tõde, vaid valet: et keegi ei häiriks! Aga nad varjavad end tõe eest asjata. Neil tuleb ette raskeid hetki, katsumusi, kui mitte täna, siis homme. Ja meil kõigil seisab ees surm. Surmahirm, kannatused. Ja see, kel pole kunstist varutud hingerikkust, tajub neid palju tõnksimalt. Valusamalt. Ühtlasi piiratult. Tal pole oma filosoofiat. Selliseid inimesi on palju. Valetagu endale, kui peavad seda tarvilikuks, meie kohus on aidata neil orienteeruda inimekonna vaimses elus - ja ka lihtsalt nende isiklikus elus. Hovanskis, Marfas või Dossifeis on midagi meist kõigist. Peame selle iseendas ära tundma. Meil tahetakse vältida keerulist vaimset ehitist, mille nimi on i s i k s u s. Tahame olla ilmetud - nõnda tundub ohutum, kergem, vastutust enda ees on vähem. Vastutus enda ees on - otsata kannatada ligimese pärast, elu pärast, laste pärast, oma isiksuse pärast. Inimesed, kes jooksevad teatrisse, et meelt lahutada, tahavad tõest kõrvale hoida, aga kunsti ülesanne pole tõest kõrvale juhtida, vaid - a v a s t a d a tõde kogu ta suuruses ja ühtlasi k o g u i l u s. Vastuoludeta seda suurust ei ole.

M.V.: Lähemal ajal on Teil kavas lavastada Kammerteatris Mozarti "Don Giovanni", ooper, mida Eesti küllaltki hästi teatakse. Ja armastatakse. Mis selles teoses näib kõige tähtsam - Teile ja nüüdispublikule?
B.P. : Püüdsin siingi lähtuda nullpunktist. Nagu ei teaks ma midagi. Tiitellehel seisab "dramma giocoso" - lõbus draama, nalja kaudu antud draama. Ja - esimesel afišil 200 aasta eest - ü h e s u u r u s - t e tähtedega: "Don Giovanni ehk Karistatud liiderdaja". Aga meil teatakse temast kangeline - see on vastik. Olen näinud filme, kus Don Giovanni on vabadusearmastaja, ühiskonnale vastanduja, mässaja. Ta pole mässaja, vaid lurjus. See on inimloomuse allakäik. Aga! Asja teine külg on see, et langenu on ohtlik, sest ta on ilus, osav, võluv. Ja see on hirmus, et lurjus on veetlev: see muutub juba ühiskondlikuks nähtuseks, inimekonna moraali tasandil. Sellega peame võitlema, eelkõige endis. Kui Don Giovanni oleks vana, kole, vastik, vaene vai-

mult ja ihult, siis oleks see kerge. Aga me näeme säravat, mõjukat, rikast meest, kes on laostanud oma hinge ja laostab ka nende hinge, kes on tema ümber.

Ta peab olema hämmastavalt ilus, elegantne, julge, visa - aga see peab olema ka inimliku alatuse kate, loor. Muidu ei tasu teost lavale tuua.

M.V.: Sellegipoolest kavatsete kuuldavasti lavastada ka "karistuse" järgse lõpuseksteti, pilkliku moraali, mis Vene NFSV ooperiteatrites on traditsiooniliselt kärbitud...

B.P.: Mulle näib, et midagi pole võimalik kärpida. Aga ilma lõpusekstetita oleks kõik primitiivne, läheks kaotsi see, mis Mõzartil on tähtsaim: teater. Muidu tuleks nii: hea-küll, Don Juan hukkus, aga donžuaanlus jääb. Finaalis me peame nägema: inimesed elavad edasi, nad on olemas, nad elavad praegu.

M.V.: Olete lavastanud paljudes ooperiteatrites. Mille poolest on eri teatrid sarnased, mille poolest erinevad - lavastaja seisukohast, kes taotleb muusika ja teatri sünteesi? Kammerteatris olete selleks leks ise tingimused loonud, seepärast jätaksime Teie koduteatri ehk praegu kõne alt välja.

B.P.: Ausalt öeldes, lavastused suurtes teatrites ^{on} kompromiss minu ooperikunsti-põhimõtetelega. Kompromiss, mida teen teadlikult - sellepärast, et tean: need teatrid on olemas, ja kui palutakse minu abi, olen nõus. Traditsioonilistes teatrites pole tingimusi, mida ma pean vajalikeks oma põhimõtete elluviimiseks - mitte kusagil. Näiteks, ma ei mõista, miks ehitatakse teatrimaju, arvestamata selliste suurte ooperidramaturgide printsiipe, nagu Wagner ja Verdi. Istudes Bayreuthis Wagneri teatris, ei oska leida ühtegi põhjust, mis oleksid järgmise saja aasta vältel sundinud ignoreerima tema leide - akustikas, saali organiseerimises... On selline liigitus: Wagneri-laulja. Sellega mõeldakse lauljat, kellel on kõrvulukustav hääl, mis kostaks üle 100-liikmelise orkestri. Ometi on kõik Wagneri partiid kirjutatud k e r g e t e l e h ä ä l t e l e - arvestusega, et orkester istub sügavaõ lava all, olles publikule nähtamatu. Ka dirigent on nähtamatu. Siis võite kogeda tõesti kogeda ooperietenduse, ooperiteatri lummust. Kõik see on sees ka Verdi kirjades, see peaks olema nii ilmne. Ei! Viimasel ajal on orkestrid toodud publikule veel lähemale, igal pool - Suures Teatris, Kirovi-nimelises, Väikeses Ooperis, Eestis, Kiievis... Orkestri tõstmisega viiakse laulev näitleja publikust kaugemale. See on vähiklus, kuritegu. Seda tehakse akustilistel põhjustel, mõtlemata, et see kahjustab publiku-vas-tuvõttu, mitte ooperi kui kontserdi, vaid ooperi kui sünteesi, muu-